

**Současný stav a nové trendy:
kritické zhodnocení české v kontextu světové sociální geografie
(hlavní teze příspěvku)**

Luděk Sýkora

Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Přírodovědecká fakulta, Univerzita
Karlova v Praze, Albertov 6, 128 43 Praha 2, e-mail: sykora@natur.cuni.cz

20 minut je příliš krátký čas na celkové postižení tématu a ani se k tomu neodvažuji. Soustředím se tudíž na několik osobních postřehů týkajících se témat, která mě ve světové diskusi zaujala a považuji je za nosná i pro českou sociální geografii.

1) Hledání jádra / podstaty geografie

Geografie má jen okrajovou roli při diskusích významným témat: globalizace, udržitelný rozvoj, rizika. Příčinou je důraz na specializaci, nedostatečná vnitřní integrace a kumulativnost poznání. Vedle analytické práce potřebujeme také komplexní a syntetický přístup založený na integrované ontologii a vzájemně se doplňujících epistemologiích. Koncepty s integrujícím potenciálem jsou prostor, místo, region, krajina. Základním objektem geografického poznání je komplexní regionální organizace (vysoce diverzifikovaného přírodního a společenského prostředí krajiny) a její transformace (strukturace v časoprostoru). Role SG: součást geografie, studium společnosti, která je hlavním faktorem transformujícím dnešní svět, oživení regionální geografie jako společné platformy rozmanitých (ontologicky i epistemologicky vymezených) geografii. RG (ve smyslu ontologie) poskytuje tolik žádanou situační kontextualitu při interpretacích a vysvětleních místně specifických projevů obecných procesů (situated and contextually based explanations), tj. holistické zázemí pro specializované analýzy.

Výzva pro českou nejen sociální geografii: začít pracovat na projektu jednotné, komplexní a syntetizující geografie (na platformě regionální geografie), o němž v obecné rovině vykládáme univerzitním studentům, ale jaksi nám chybí příklady realizace v praxi.

2) Komplexní systémy, evoluce a resilience

Do geografie se vrací důraz na systémový holistický a evoluční přístup. Zatímco v environmentálně orientovaných disciplínách převažuje zájem o komplexitu, dynamický vývoj a spontánní adaptabilitu (resilience), v sociálně-vědních oborech je kladen důraz na evoluci, path-dependence a politiku resilience (evoluční obrat v ekonomické geografii a regionálním rozvoji). Teorie komplexních systémů (theory of complex systems) zdůrazňuje komplexitu ve smyslu (1) tzv. emergence, tj. nově vzniklých jevů a vlastností v důsledku vzájemné organizační provázanosti prvků ve složitých environmentálních (přírodních a společenských) systémech (celek je více než pouhý souhrn jeho částí) a (2) dynamického nelineárního vývoje, který je do určité míry path-dependent, tj. závislý na předchozí zvolené cestě, nicméně může podléhat poměrně dramatickým revolučním zvrátům. Právě důraz na jistou míru nahodilosti a nepředvídatelnosti evolučního vývoje odlišuje teorii komplexních systémů od determinismu obecné teorie systémů (general system theory).

Většina komplexních systémů a jejich částí disponuje na základě zpětných vazeb vnitřní adaptabilitou reflexivně reagující na dynamický vývoj celku a jeho částí, tzv. resilience. Nositelem resilience se v dnešním světě stává člověk a lidská společnost. Resilience, tj. reflexivní, adaptabilní, flexibilní a dynamická (pružně se přizpůsobující vnějším podnětům a vnitřnímu vývoji) správa složitých environmentálních systémů (od národních parků po planetu jako celek) a společenských systémů (od úrovně firmy po globální společnost) je dnes považována za vůdčí inovativní paradigma politiky a managementu s cílem trvale udržitelného rozvoje. Jde o dynamicky řízený/usměrňovaný vývoj založený na neustálém monitorování, učení se novým situacím a pozornosti věnované předvídání ohrožení stability systému a zvažování možných rizik a také rozvíjení schopností rychlého často nestandardního řešení/zásahu při bezprostředním narušení normálního stavu a ohrožení stability. Resilience je nejmódnějším konceptem (nejen) v geografii rychle a široce se šířícím do všech jejích oborů. Kdo nepoužívá termín resilience, není in. Kdo se neřídí principy resilience a nerozvíjí k tomu potřebné kompetence (mělo by být významným imperativem v geografickém vzdělávání), ztrácí. Příležitost poskytuje velká obsahová šíře konceptu resilience, který je schopný integrovat množství dílčích, specifitěji zaměřených konceptů. Určité nebezpečí tkví v tom, že dochází k nadvyžívání až zneužívání termínu při zapomínání na jeho spojitost s evolucí komplexních systémů a vytvářením nových a transformací existujících stavů, situací a vlastností.

Výzva pro českou nejen sociální geografii: monitorovat dění ve světové geografii, propojení fyzicko-geografických a sociálně-geografických znalostí při studiu složitých environmentálních (integrováných přírodních a sociálních) systémů, aplikace principů resilience při kritickém reflexivním monitorování vývoje a potřeb společnosti, v pozitivním výzkumu, při návrhu normativních opatření a prezentaci výsledků vlastní práce.

3) Sociální konstrukce reality, diskurs a politika reprezentace

Světová geografie (ve svém poststrukturalistickém období a při tzv. kulturním obratu) věnovala nebyvalou pozornost tématům diskursu, reprezentace a politiky reprezentace ve smyslu sociální konstrukce reality, jež ovlivňují naše jednání a rozhodování. Na utváření dnešního světa mají rozhodující vliv sociálně a často účelově konstruované obrazy reality. Ty jsou sdíleny, předávány a prosazovány v diskursu. Svět modelují úspěšné diskursivní praktiky a moc s nimi spojená. Veřejností přijímané obrazy reality jsou výsledkem úspěšných politik reprezentace a svět je dnes utvářen střety mezi politikami reprezentací v rozmanitých sociálních prostorech od hierarchičtěji organizované TV po pluralitní sociální sítě na internetu. Někteří kritičtí sociální geografové upozorňují na úskalí bezbřehé plurality reprezentací, vytvářející dojem situace, kdy každý má právo sdělovat prostřednictvím blogu nebo v sociálních sítích na internetu svůj názor. Informační přehlcenost vytváří zdání post-politiky, v němž se ztrácí hlavní sociální rozpory dnešní společnosti, ale zároveň dominantní roli hrají jen některé sociální skupiny a jimi předkládané reprezentace.

Česká sociální geografie nezachytila kulturní obrat (cultural turn) a tím pádem ani nepracuje s koncepty jako je diskurs nebo reprezentace. Je většinou popisná s důrazem na specifické jevy bez větší snahy o zobecnění a vysvětlení. Z hlediska epistemologie pořádáme výpravy za pozitivismem (který světová geografie dávno opustila) a vystačíme si s „kreativním“ empiricismem. Baví nás zeměpis a prostorové struktury. Nevěnujeme se, nebo jen velmi povrchně, sociální podstatě utváření

sociálně-geografických realit (někdy nám uniká i geografická podstata utvářených sociálně-geografických realit). Posedlostí dotazníky, které považujeme za nástroj kvalitativního výzkumu, sociální podstatu nenajdeme. Nepracujeme s koncepty, jako jsou sociální struktura, třída, skupina či síť a nepromítáme je do sociálně-prostorových situací, formací. Politickou-ekonomii v geografii ignorujeme nebo odmítáme, občas odkazujeme na sociální-ekologii. Bojíme se konceptů moci, konfliktu, sociální spravedlnosti. Česká sociální geografie nezvládla kritickou sociální teorii, politickou ekonomii, poststrukturalismus a nezvládá bohužel ani politiku reprezentace. Málo se účastní významných světových konferencí, a když, tak většinou v pasivní roli přečtení příspěvků. Česká sociální geografie je z většiny uzavřená, zahleděná do sebe, vlastních malicherností, bez snahy sledovat světový geografický diskurs, natož se do něj aktivně zapojit vlastním přispěním. Naše sociální geografie nepředstavuje vibrující dílnu tvůrčího kvasu chrlící podněty do světa a mimo geografii.

Výzva pro českou sociální geografii: začít diskutovat u kulatého stolu, česká sociální geografie musí nasát ducha resilience, skoncovat s uzavřeností a reagovat na dění ve světové geografii, ve světě, ve společnosti, v jiných vědách, musí skoncovat s vnitřní ustrnulostí danou partikularismem, neochotou kriticky diskutovat a nezájmem významná témata k diskusi předkládat.

Dodatek 1: Byl jsem požádán, abych hovořil o humánní geografii. Česká sociální geografie by měla být humánní, tj. chovat se k lidem (jejich činnostem a výtvorům utvářejícím krajinu) jako k lidem, nikoliv jako ke „kusovkám“ (v 80. letech jsme na vojně byli považováni za kusovky, tj. kus jako kus) rozmístěným v prostoru. Fyzická geografie a kartografie by také měly být, resp. mohou být humánní. Humánní, neboli lidský považují za etický, normativní aspekt způsobu našeho počínání při získávání a také uplatňování znalostí (ty byly v historii nejednou využity/zneužity nehumánním způsobem) nikoliv za termín vystihující obsahové/objektové vymezení geografické disciplíny zabývající se částí reálného světa, která je spoluutvářena (v některých ohledech rozhodujícím způsobem utvářena) lidskou společností.

Dodatek 2: Matka v přechodu / synek v rozletu? Česká sociální geografie je dnes jen heterogenním appendixem k „regionálnímu rozvoji“ – technické aplikační disciplíně, která by mohla využívat analytických schopností SG a syntetických schopností RG. Jenže nechce a také často nemá co. SG totiž většinou ztotožňujeme s geografii obyvatelstva, kterou děláme jako geodemografii, tj. prostorovou diferenciaci pohybu obyvatelstva, a sídel, při dominantním studiu osídlení prostřednictvím obyvatelstva. Sociální geografie jako zastřešující koncept integrující pluralitu sociálně-vědních geografických disciplín včetně ekonomické, politické a kulturní geografie v podstatě neexistuje. Ostatně podobně je na tom, na rozdíl od regionálního rozvoje, i regionální geografie. Nicméně regionální rozvoj nepochopíme a nebudeme ho schopni správně usměrňovat bez kvalitní, tvůrčí a plodné sociální a regionální geografie.